

Жмайлов В.М.,

*к.е.н., професор кафедри статистики, АГД та маркетингу,
Сумський НАУ, Суми*

Шумкова В.І.,

*асистент кафедри статистики, АГД та маркетингу,
Сумський НАУ, Суми*

РИНОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО СТРАХУВАННЯ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

З прийняттям Закону України «Про страхування» на страховому ринку в агропромисловому виробництві намітився ряд позитивних тенденцій: зростання обсягів страхових платежів; збільшення розмірів статутних фондів страховиків; збільшення величини страхових резервів; випереджувальні темпи зростання страхових платежів щодо темпів зростання страхових виплат. Однак, сучасний стан відносин страхування в сільському господарстві характеризується повільністю та складністю розвитку.

Слід пам'ятати, що сільськогосподарське страхування є специфічним класом страхування, яке об'єднує декілька підгалузей. Виділення сільськогосподарського страхування в окремий клас здійснюється за принципами формування комплексних видів страхування.

Сільськогосподарське страхування вважають розгалуженим поняттям, яке включає в себе декілька підвидів страхування, як і майнових, так і страхування відповідальності.

Сільськогосподарське страхування характеризується комплексністю, оскільки включає в себе страхування врожаю культур та багаторічних насаджень, тварин, машин, будинків, транспортних засобів, насіння, готової продукції, відповідальності товаровиробника тощо. Звичайно, для сільськогосподарських підприємців, як зазначає Яцух О.О., використання сільськогосподарського страхування має ряд переваг (рис.1).[5, с.868]

Система страхування сільськогосподарської продукції здатна значно ефективніше забезпечувати відшкодування сільгоспвиробникам, ніж це робить держава своїми прямими виплатами з резервного фонду Державного бюджету України.

Страхування ризиків сільськогосподарського виробництва може здійснюватись страховиками як з державною підтримкою та за її відсутності. Але, світова практика переконує, що ефективну систему агрострахування неможливо побудувати без активної участі держави. Ефективний механізм здійснення державної підтримки, наявність кваліфікованих кадрів і широкого спектру страхових продуктів є запорукою ефективного функціонування підприємств аграрного сектору.

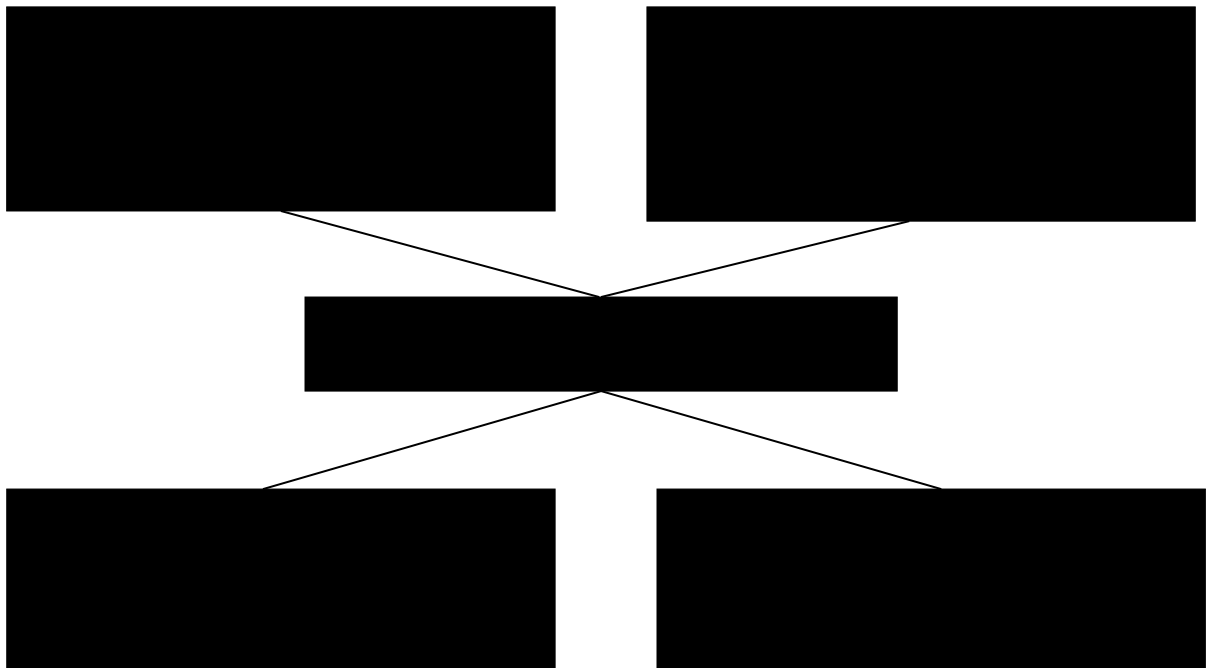

Рис.1. Основні переваги сільськогосподарського страхування

Не зважаючи на ряд наявних переваг провадження сільськогосподарського страхування, дослідження показали, що основними проблемами, що мають негативний вплив на стрімкий розвиток даного виду страхування є:

1) страхові тарифи, затверджені Постановою Кабінету Міністрів, відповідно до якої здійснюється регулювання страхових тарифів при

страхування озимих культур занижені. З іншого боку, ті самі тарифи є надто високими для сільськогосподарських виробників. Сільськогосподарські виробники ще не отримують достатніх прибутків та не мають достатніх обсягів оборотних коштів, щоб таке страхування не відобразалося негативно на їх фінансовому стані;

2) демпінгування тарифів, що спричиняє: недобросовісну конкуренцію серед страхових організацій; загрозу невиконання страховими організаціями взятих на себе зобов'язань;

3) страхування об'єкту застави – формальне страхування. Найчастіше страхування врожаю сільськогосподарських культур, яке є найбільш популярним видом сільськогосподарського страхування здійснюється, головним чином, у формі страхування застави з метою отримання кредиту;

4) відсутність інформації у потенціального страхувальника. Значна частина сільгоспвиробників не довіряє страховим компаніям, вважаючи, що в разі настання страхового випадку їх шанси отримати відшкодування є незначними;

5) на сьогоднішній день високий ступень ризиків, притаманний страхуванню врожаю, спричиняє складнощі при перестрахованні. В більшості випадків їх перестраховання в Україні неможливе, тому що високий рівень обсягів відповідальності.[1, 2]

Перелічені проблеми, що мають негативний вплив на розвиток ринку сільськогосподарського страхування чітко відображає тенденцію до скорочення, а саме зменшуються усі реальні показники його діяльності (кількість укладених договорів, об'єм застрахованих площ та зібраних страхових премій у реальному вимірі); лише п'ята частина від усіх страхових компаній, що отримали ліцензію на цей вид страхування активно працюють на ринку.

Сьогоднішній ринок сільськогосподарського страхування використовує невеликий набір страхових продуктів:

- домінує страхування озимих від повної загибелі на період перезимівлі;

- відсутнє повноцінне мультиризикове страхування на весняно-літній період, зокрема, не покривається такий системний ризик, як посуха;
- майже не використовується страхування врожаю на весь цикл вирощування.

Середня ставка страхової премії демонструє тенденцію до зменшення, зокрема, через те, що використовуються страхові продукти, які покривають невеликий перелік малоймовірних ризиків.[2]

Ринок агрострахування потребує посилення системних зусиль уряду щодо його розвитку, зокрема, вдосконалення регулювання та надання системної підтримки цьому сектору.

Головним показником, що характеризує стан ринку сільськогосподарського страхування – це кількість укладених за рік договорів (рис.2).

Рис.2. Динаміка кількості договорів страхування у 2006-2016 р.р. [3]

Слід констатувати, що у 2006-2016 р.р., як свідчить рис.2.2. кількість договорів сільськогосподарського страхування має тенденцію до скорочення, хоча у порівнянні з 2006 роком у 2016 році кількість договорів страхування збільшилася на 152 договори.

Не менш важливим показником для оцінки динаміки розвитку ринку сільськогосподарського страхування є динаміка застрахованих площ при проведенні страхування сільськогосподарських культур (рис.3).

Слід зазначити, що загальна динаміка застрахованої площі є негативною, тобто такою, що зменшується.

Рис.3. Динаміка застрахованої площі у 2006-2016 р.р., тис. га [3]

Необхідно також звернути увагу на обсяги зібраних страхових премій у 2006-2016 р.р.(рис.4).

Рис.4. Динаміка зібраних страхових премій у 2006-2016 р.р., млн. грн. [3]

Загальна тенденція вказує на збільшення обсягів страхових премій,

хоча це є відображенням інфляційних та девальваційних процесів в Україні.

На основі проведених досліджень можна констатувати, що на ринку сільськогосподарського страхування України у 2006-2016 роках наявні такі тенденції:

- довгострокова: повільне скорочення - зменшення усіх реальних показників ринку;
- короткострокова, яка має свої часові межі:
  - ✓ 2006 – 2008 р.р. - прискорене зростання (у 12 разів) після введення державної субсидії;
  - ✓ 2009 р.р. - різке скорочення (у 6 разів) через відміну субсидій;
  - ✓ 2009-2013 р.р. - зростання середніми темпами (у 3 рази), адаптація ринку до роботи в умовах відсутності субсидій;
  - ✓ 2013-2016 р.р. - нове скорочення, спричинене загальним економічним спадом.

Головні показники, що характеризують ринок страхування у 2015 році (2015-й андерайтинговий рік охоплює період з осені 2014 до осені 2015 року) та у 2016 році (2016-й андерайтинговий рік охоплює період з осені 2015 до осені 2016 року) наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Показники, що характеризують ринок страхування в Україні

Показники	2015 р.	2016 р.	Відхилення 2016 р. від 2015 р., +/-
Кількість договорів, шт.	1062	1309	247
Застрахована площа, га	689200	743400	54200
Страхова сума, млн. грн.	3,969	8,954	4,985
Зібрані страхові премії, млн. грн.	77,7	86,8	9,1
Виплати, млн. грн.	10,0	12,2	2,2
Рівень виплат, %	12,9	13,4	0,5
Середня ставка премії, %	2,0	4,1	2,1

Провівши аналіз таблиці, можна констатувати, що ринок сільськогосподарського страхування у 2016 році у порівнянні з 2015 роком

пожвавився. Найвне збільшення кількості укладених договорів – на 247 шт., збільшилася застрахована площа – на 542000 га. Страхова сума також зросла на 4,985 млн. грн., що призвело також до збільшення обсягів зібраних страхових премій – на 9,1 млн. грн.

Восени 2015 року страхові компанії уклали 309 договорів страхування. Більша частина цих договорів (91.7%) – це страхування озимих культур від повної загибелі на період перезимівлі (таблиця 2). [1]

Таблиця 2

Дані за основними програмами страхування посівів культур восени 2015 року

Програма	Відсоток договорів	Відсоток застрахованої площі	Відсоток страхової суми	Відсоток зібраних премій
Повна загибель	91,7%	80,4%	88,4%	97,9%
Страхування врожаю озимих культур на весь період вирощування (продукти МФК)	1,5%	0,6%	0,1%	1,8%
Повна загибель +весняні заморозки	6,8%	19,0%	11,5%	0,3%
Загалом	100,0	100,0	100,0	100,0

Загальна страхова сума за договорами страхування посівів озимих культур та багаторічних насаджень, що були укладені восени 2015 року, склала 895,4 млн. грн. Сума зібраних страхових премій склала 36,8 млн. грн. Посіви озимих культур були застраховані на загальній площі 343,4 тис. га.

Аналіз ринку страхування у 2016 році показав, що найпопулярнішим продуктом агрострахування є страхування сільськогосподарських культур. Щодо страхування тварин, то аналіз у цьому випадку не проводиться, адже даний вид страхування є обов'язковим для окремих груп тварин. Страхування майна та транспортних засобів, а також медичне страхування для сільськогосподарських підприємств при проведенні загального аналізу

ринку страхування окремо для галузі не виділяють.

Ринок страхування у 2016 році у розрізі рейтингів областей-лідерів є наступним:

1. За кількістю договорів:

- 1.1. Полтавська (40).
- 1.2. Хмельницька (27).
- 1.3. Чернігівська (26).
- 1.4. Тернопільська (24).
- 1.5. Сумська (23).

2. За показником застрахованої площі:

- 2.1. Хмельницька (62.1 тис. га, або 18%).
- 2.2. Полтавська (53.9 тис. га, або 16%).
- 2.3. Сумська (34.3 тис. га, або 10%).
- 2.4. Херсонська (26.5 тис. га, або 8%).
- 2.5. Чернігівська (26.0 тис. га, або 8%).

3. За об'ємом зібраних премій:

- 3.1. Полтавська (6.2 млн. грн., або 17%).
- 3.2. Херсонська (4.8 млн. грн., або 13%).
- 3.3. Хмельницька (3.9 млн. грн., або 11%).
- 3.4. Сумська (3.6 млн. грн., або 10%).
- 3.5. Миколаївська (2.7 млн. грн., або 7%).

У 2016 андерайтинговому році страхування сільськогосподарських культур здійснювали 10 страхових компаній. Показники страхування за цей період наведені у таблиці 3. [1, 4 с. 165]

Таблиця 3

Зведені дані за страховими компаніями за 2016 андерайтинговий рік

Компанія	К-ть договорів	Площа, га	Страхова сума, грн.	Сума премій, грн.	Середня ставка премії, %
АХА страхування	15	15826	46728643	2196246	4,7
PZU Україна	48	17533	47620673	2218723	4,7
Аска	39	77966	119219023	5966934	5,0
Здорово	6	9151	32082328	1520949	4,7
Інго Україна	112	142808	369824227	11206443	3,0
Країна	11	2810	10027857	698434	7,0
Оранта-січ	4	1460	7855056	3711	0,05
ТАС	9	2621	6629075	309637	4,7
Універсальна	61	71181	248252883	12313137	5,0
УПСК	4	2045	7157061	337116	4,7
Загалом	309	343402	895396826	36771331	4,1

Загалом страхові компанії уклали восени 2015 року 309 договорів страхування. Лідером за кількістю договорів стала компанія «Інго Україна» (112 договорів, що складає 36,2% від загальної кількості). За нею йдуть «Універсальна» (61 договір, або 19,7%), «PZU Україна» (48 договорів, або 15,5%), «Аска» (39 договорів, або 12,6%) та «АХА страхування» (15 договорів, або 4,9%) (рис.5).

Рис.5. Відсоток укладених договорів, 2016 р. [1]

За об'ємом застрахованої площі лідери ринку розташувалися в такому порядку: з великим відривом йде страхова компанія «Інго Україна» (142,8 тис. га, або 41,6% від усієї застрахованої площі). За нею йдуть «Аска» (78,0 тис. га, або 22,7%), «Універсальна» (71,2 тис. га, або 20,7%), «PZU Україна» (17,5 тис. га, або 5,1%) та «АХА страхування» (15,8 тис. га, або 4,6%) (рис.6).

Рис.6. Відсоток застрахованої площі, 2016 р. [1]

Рис.7. демонструє розподіл страхової відповідальності між страховими компаніями за договорами аграрного страхування у 2016 андерайтинговому році. Ми бачимо, що структура відповідальності у грошовому вимірі загалом співпадає зі структурою розподілу між страховими компаніями застрахованих площ.

Рис.7. Відсоток страхової суми, 2016 р. [1]

Найбільший об'єм страхових премій збрала страхова компанія «Універсальна» (12,3 млн. грн., або 33,5%), далі за якою йдуть «Інго Україна» (11,2 млн. грн., або 30,5% від усіх премій), «Аска» (6,0 млн. грн., або 16,2%), та дві компанії з практично однаковим показником зібраних премій – «PZU Україна» та «АХА страхування» (2,2 млн. грн., або 6% кожна) (рис.8).

Рис.8. Відсоток страхової премії, 2016 р. [1]

Також нами було проаналізовано стан ринку страхування сільськогосподарських культур. Всі результати наведені на рис.9.

Рис.9. Зведені дані за с/г культурами за 2016 андерайтинговий рік [1, 4 с.170]

Більшість договорів було укладено на страхування озимої пшениці (240 договорів, або 77,7%) та озимого ріпаку (50 договорів, або 16,2%). Менше страхували озимий ячмінь (15 договорів, або 4,9%) та озиме жито (4 договори, або 1,3%).

Найбільше площ було застраховано під озимою пшеницею (315,6 тис. га, або 91,9% від усієї застрахованої площі) та озимим ріпаком (19,8 тис. га, або 5,8%). Далі йдуть озимий ячмінь (7,0 тис. га, або 2,0%) та озиме жито (975 га, або 0,3%).

Найбільше страхових премій у першому півріччі 2016 андерайтингового року було зібрано з договорів страхування озимої пшениці (33,5 млн. грн., або 91,2%) та озимого ріпаку (2,5 млн. грн., або 6,9%). Менше – з договорів страхування озимого ячменю (593 тис. грн., або 1,6%) та озимого жита (129 тис. грн., або 0,4%).

Також слід зазначити, що половина всіх зібраних на страховому ринку премій, складають премії від страхування, пов'язаного з програмами фінансування сільгоспвиробників (табл. 4).

Таблиця 4

Участь у програмах фінансування сільгоспвиробників

Показник	Аграрний фонд	Державна продовольчо-зернова корпорація України	Загалом через програми	Відсоток до загального обсягу, %
Кількість договорів	230	24	254	23,9
Застрахована площа, га	111152	11158	122310	18,0
Страхова сума, тис. грн.	713664,99	48693,57	762358,56	19,8
Страхові премії, тис. грн.	27530,04	1509,18	29039,22	51,2
Сума відшкодування, тис. грн.	224,85	784,29	1009,14	10,9

Не дивлячись на поточну складну макроекономічну та фінансову ситуацію в Україні, ринок агрострахування доводить свою життєздатність та потенціал для подальшого розвитку.

Розглянемо динаміку ринку страхування сільськогосподарських культур Сумської області.

Кількість укладених договорів страхування сільськогосподарських культур області висвітлено на рис.10.

Дані свідчать, що у 2016 році у порівнянні з 2011 роком кількість договорів страхування сільськогосподарських культур у Сумській області збільшилася на 3. На 2016 рік кількість укладених договорів складала 23.

Рис.10. Кількість договорів страхування сільськогосподарських культур у Сумській області у 2011-2016 роках [2]

Перелік культур та їх питому вагу у загальній структурі укладених договорів страхування розглянемо на рисунку 11.

Рис.11. Відсоток договорів за застрахованими сільськогосподарськими культурами у 2016 році [4 с.165]

Найпопулярнішим видом сільськогосподарських культур, для яких заключалися договори страхування у 2016 році стала озима пшениця. Питома

вага укладених договорів за цією культурою складає 41,9% загальної кількості договорів. На другому місці знаходиться озимий ріпак (29,8%).

За допомогою рисунку 12 проведемо аналіз розмірів застрахованих площ сільськогосподарських угідь та загальної суми страхування за відповідними договорами у Сумській області.

У 2016 році у порівнянні з 2011 роком поряд зі зростанням кількості укладених договорів спостерігається також збільшення застрахованих площ сільськогосподарських угідь. За період, що аналізується загальна застрахована площа є найбільшою. Поряд із зростанням застрахованої площі у 2016 році спостерігається збільшення загальної страхової суми.

Рис.12. Застрахована площа сільськогосподарських культур та загальна страхова сума за договорами страхування у Сумській області у 2011-2016 роках [2, 4 с.169]

У 2016 році у порівнянні з 2012 роком збільшилася площа застрахованих загиблих посівів на 154 га та суми виплат за договорами страхування сільськогосподарських культур на 152,36 тис. грн. (рис.13).

Рис.13. Показники страхових виплат за договорами страхування сільськогосподарських культур у Сумській області у 2012-2016 роках [3]

Отже, у 2016 році у порівнянні з 2011 роком ринок страхування сільськогосподарських культур Сумської області збільшив обсяг своєї діяльності не зважаючи на поступове зменшення обсягів діяльності загальноукраїнського ринку агрострахування.

Взагалі, країни, які мають потужний агросектор, забезпечують високий рівень страхування своїх сільськогосподарських підприємств. Приклади: у Франції це 35%, в Іспанії — 65%, в Канаді сягає 70%, а в Америці — 85% від усіх засіяних площ.

Швидше всього ринок агрострахування розвивається в Китаї. За останнє десятиліття він зріс від нуля до значних масштабів. Такого

результату вдалось досягти завдяки підтримці уряду, який забезпечує половину виплат за страховими внесками за рахунок держави.

Що стосується США, то там популярність агрострахування забезпечується правовою врегульованістю взаємовідносин сторін. Тобто, сторони — страховик та клієнт-аграрій — не можуть проігнорувати свої зобов'язання. Якщо страхова компанії не виплачує кошти за договором, керівник може понести кримінальну відповідальність.

Ось за яких обставин працюють лідери в агрокредитуванні (рис.14). В Україні ситуація інакша.

Рис.14. Динаміка світового ринку страхування сільськогосподарських культур у 2016 році [3]

Нами також було досліджено стан ринку сільськогосподарського страхування в Україні у 2017 андеррайтинговому році. Як свідчать дані порталу FinClub криза на ринку агрострахування закінчилася. Страховикам вдалося залучити на 30% більше премій, ніж роком раніше, йдеться в дослідженні IFC «Ринок агрострахування України в 2017 андеррайтинговому році». Учасники ринку отримали від аграріїв 204,4 млн. грн. (раніше – 157,1 млн. грн.). У доларах зростання склало 28% (з \$6 млн. до \$7,7 млн.). [1]

У дослідженні IFC, відзначається, що ліцензія на страхування сільгосппродукції є у 58 страхових компаній, але дані для звіту надали лише 13 компаній. На основі даних цих компаній було визначено наступних лідерів ринку агрострахування за обсягами залучених страхових премій (рис.15).

Рис.15. Відсоток страхової премії, 2017 р. [1]

Як свідчать дані рисунку 15. лідирує за обсягом залучених премій СК «Універсальна» (53,6%). Активними також були компанії «ІНГО Україна» та «Аска» (по 8,6%), «PZU Україна» (7,8%) і «Країна» (7%).

Страхові продукти в 2017 році включали більш широкий перелік

ризиків, ніж у попередні роки. Це захист від повної загибелі плюс весняні заморозки на період перезимівлі та страхування майбутнього врожаю від багатьох ризиків на весняно-літній період. під час добровільного страхування за весняно-літнім періодом клієнти обирають поіменний перелік ризиків, який обов'язково включає град, бурю, ураган, шторм. Середня ставка премії склала 3,5% (страхування на зимовий період дорожче – 3,7%; дешевше на літній – 3,4%).

Лідерами за обсягом виплат стали «Брокбізнес» (40,3% ринку), «ІНГО Україна» (24,3%) і «Аска» (19,8%). Середній рівень виплат – 44,2%, але у «Аска» – 123,1%.

Страхування, пов'язане з програмами фінансування сільгоспвиробників через Аграрний фонд і Державна продовольчо-зернова корпорація (ДПЗКУ) становить приблизно третину від загального на ринку за показником кількості укладених договорів і застрахованої площі та дві третини – за показником обсягу зібраних премій. Середня ставка премії за цими договорами вище аналогічного середнього показника по ринку на 0,8 п.п.

Клієнтами страхових компаній є великі холдинги, а також аграрії, від яких банки вимагають страхувати врожай.

Також нами було визначено найпопулярніші сільськогосподарські культури, які найчастіше страхують (рис.16, рис.17). За обсягами страхових сум незмінним лідером залишається озима пшениця як культура, що найбільше приймається на страхування. За обсягами страхових виплат лідером у 2017 році є озимий рапс.

Рис.16. Структура застрахованих сільськогосподарських культур за обсягами страхових сум у 2017 році, % [1]

Рис.17. Структура застрахованих сільськогосподарських культур за обсягами страхових виплат у 2017 році, % [1]

ІФС також досліджувала страхування тварин: було укладено 13 договорів страхування великої рогатої худоби (486,07 тис. грн. премій; тариф

– 0,4%), 9 договорів страхування свиней (1,87 млн. грн.; 1%) і один договір страхування домашньої птиці (73,06 млн. грн.; 0,5%).

В органічному виробництві аграрії страхують озиму пшеницю (17 договорів), озиме жито і ячмінь (за одним договором). Це всього 0,02% від зібраних премій в сегменті. [2]

Пік розвитку ринку агрострахування в минулому припадав на періоди страхування з державною підтримкою, але страховики сподіваються, що зараз агросектор буде активніше користуватися їхніми послугами навіть без державних дотацій. Слід констатувати, що зростання та поживлення ринку сільськогосподарського страхування можливе за рахунок популяризації нових напрямків при веденні сільськогосподарського страхування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Офіційний сайт порталу FinClub [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://finclub.net>
2. Портал про страхування сільськогосподарських ризиків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agroinsurance.com/ru/>
3. Рынок агрострахования Украины в 2016 андеррайтинговом году вырос в 2 раза до 156 млн. грн. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forinsurer.com/news/16/10/19/34429> - Назва з екрану
4. Шумкова В.І. Стан ринку страхування сільськогосподарських культур у Сумській області / В.І. Шумкова // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Вип. 1 (12). – Полтава : РВВ ПДАА. – 2016. – с.163-172
5. Яцух О.О. Ринок агрострахування в Україні: стан та перспективи розвитку /О.О. Яцух// Економіка та суспільство – 2016 - № 7 – с.866-872